ચોકાની મોકાણ.

મુંબઈ મલે છે રોટલો, પણ ઓટલો કદી ના મલે
સુવાતણી સગવડ બીના, ફુટપાથરી ઉપર બહુ પડે
હવા વગરની રૂમમાં, ગરીબ જનનો વાસ છે
ભોંય પથારી સુઇ રહેવું એ મુંબઇમાં ત્રાસ છે

હું દેશ છોડી આવીયો, કમાવા મુબઇ ગામમાં
માર્કીટમાં નોકર રહ્યો, ઉઘરાણી કેરા કામમાં
રૂપીઆ હજારો શેઠના, ઉઘરાણીમાંથી લાવતો:
શુધ્ધ દાનતે કરી નોકરી, મુજ શેઠને મન ભાવતો
પણ પૂર્વના કોઇ પાપથી, સટ્ટાને પંથે હું ચડયો
"ચોકા" કેરી મોકાણમાં, પાસા ઉંધા મારા પડયા:
જે હતું મુજ પાસ નાણું, તે બધું હારી ગયો
મુંબઇના કારસ્તાનથી ચોખ્ખો મવાલી થઈ રહ્યો.
સટ્ટે કર્યો ભીખ માંગતો, એ સાફ દીલની વાત છે
"ચોકા" કેરી મોકાણનું, આ જીવન મુજ વૃત્તાંત છે.

છપાનેવાલે-નુરમહોમદ ઉસમાન બુકસેલર
પાયધુની નાકા મુંબઇ નં. ૩.

સુરત બરાનપુરી ભાગળ, ભાજીવાળી પોળમાં આવેલા શ્રી આનાવિલ
બંધુ શ્રી પ્રેસમાં ગોવિન્દજી ડાહ્યાભાઈ નાયકે છાપી.

શ્રી શારદાયૈ નમઃ

ગઝલ.

આજ કાલના ઇસ્કી લાલા, મુંબઈમાં બહુ આવે છે,
અહીં આવીને કુડકપટથી, જીવનના દી ગાળે છે,
બાલ કપાવી, મૂછ મુંડાવે, માથે સેંથા પાડે છે,
ખીસા ખાલી ભપકા ભારી, પોલમપોલ ચલાવે છે,
ખોટું બોલે, ખોટું ચાલે, ખોટા ઠાઠ બતાવે છે,
ઉપરકી તો અચ્છીઅચ્છી, ભીતરકી રામ જાણે છે,
સોનેરી ટોળીના શખ્સો, ત્રાસ બહુ ફેલાવે છે,
ખીસા કાતરનારા સઘળા, જાળ અહીં અજમાવે છે,
દગા, ફરેબો કાવા દાવા, લુચ્ચાનો અહીંઆં નહિપાર,
ચોરી, જારી, મારામારી, મુંબઈ થાયે અપરમપાર,
ધંધાનો મુંબઇ નહિ તોટો, જેને જેવાં કરવાં કામ,
બગલા સરખા સફેદીઆઓ, મુંબઇને કરતા બદનામ;
હરામી રસ્તે ધન કમાવા, લુચ્ચાઓ બહુ આવે છે,
લાલચમાં લપટાવી મારી, ભોળા જન ભરમાવે છે;
મુંબઇના સૌ ભેદભરમની, વાંચો આ બુકમાં સૌવાત,
સંભાળીને ડગલું ભરજો, નહિતર કો દીન થાશે ઘાત.

(૨)

હું મુંબઈ કેમ આવ્યો.

હું કાઠીઆવાડમાં આવેલા ગીર ગામડાનો રહીશ છું; સાત ગુજરાતી તથા પાંચ ઈંગ્લીશ મળી કુલ બાર ચોપડી મેં ફાડી નાખી છે, મારી ઉમ્મર ચોવીશ વર્ષની છે. પીઠી ચોળી વરરાજા થવાનો હજુ સુધી મેં લ્હાવો લીધો નથી. જન્મ આપનાર માતાપિતા બંને હજુ સુધી સહીસલામત છે. સ્કુલમાંથી છુટયે હજુ મને છ માસ પુરા થયા ન હોતા; એ સમયે મારા મનમાં રોજ એજ વિચાર ઘોળાયા કરતો હતો કે હવે મારે કઈ લાઈન લેવી? માસ્તર થવું? પરદેશ જવું? કે દેશમાં ધંધો કરવો? હું દીવા જેવું સમજતો હતો કે હવે મારે મારા પિતાશ્રી પરથી ઘર સંસારનો બોજો ઉઠાવી લેવો જોઇએ, પણ કરવું શું? હું ઈંગ્લીશ ભણેલો હોવાથી ગામડીઆ સાથે વાતચીત કરવાનું જ્યાં મારૂં મન ન થાય, ત્યાં તેની સાથે ધંધો કેમ થાય? બહુ વિચાર કર્યો પછી મેં મુંબઈ જવા તૈયારી કરી. મારા ગામડાના ઘણા મનુષ્યો મુંબઈ રહેતા હતા, માટે લાગવગથી ત્યાંજ ઠેકાણે પડીશ એવો મેં વિચાર કર્યો. એ અરસામાં મારો બાળ સ્નેહી મિત્ર મદનલાલ મુંબઇથી આવ્યો. હું તેને મળવા જવાનો વિચાર કરતો હતો; એટલામાં ભાઈ સાહેબ મારા તરફ આવતા જણાયા. હું હરખાયો. વ્હાલથી તેને ભેટયો.ચાલુ જમાનાની રીત પ્રમાણે મેં તેનું ચાપાણીથી સ્વાગત કર્યું.

ચા પીધા પછી મદનલાલ મુંબઈનાં વખાણુ કરવા લાગ્યો. મને ઉદ્દેશીને તે કહેવા લાગ્યો. દોસ્ત ! આવા ગામડામાં તને કેમ ગોઠે છે ? અહીં શું બળ્યું છે ? આવા અનાડી રોંચા લોકોના સહવાસમાં રહેવાથી ઉલટી બુદ્ધિ બગડી જાઈ. મુંબઈ ચાલ, તારૂં ભાગ્ય ત્યાં અજમાવ, મુંબઈ ગરીબનું બેલી છે, હિંદુસ્તાનનું નાક છે. ચોરાસી બંદરનો ચોટો છે, હિંદનો મુખ્ય દરવાજો છે. વખતે ઉંચો નીચો પગ પડી જાય; તો બેડો પાર. આપણી સાથે ભણુતો રમણીક હમણુાંજ શેર બજારમાંથી પચીસ હજાર રૂપિઆ કમાયો. કહે જોઇયે હવે તારો શું વિચાર છે ? આમ કહી મદનલાલ મારા સામું ટગરટગર જોઇ રહ્યો.

મેં મદનલાલને તાત્કાલીક જણાવ્યું ભાઈ ! મારે તારી સાથે ચોક્કસ મુંબઇ આવવું છે. તું કયારે જઈશ ?

હાલ મારી તબીયત બરાબર રહેતી નથી, જેથી હજુ મારે બે ચાર માસ દેશમાં રહેવું પડશે. તું ખુશીથી જા, મારા સરખું કામકાજ લખજે, લે આ મારા નામનો વીઝીટીંગ કાર્ડ તને ઉપયોગી થશે; આમ કહી કાર્ડ આપી સીઝર બીડીના ગોટેગોટા કાઢતા ભાઈ સાહેબ રોફમાં રવાના થયા.

મદનલાલ પાંચ છ વર્ષ થયાં મુંબઈ રહેતો હતો. તેના નામ પ્રમાણે તેનામાં ગુણ પણ મદન જેવાજ હતા. તે કાપડ માર્કીટમાં ઉઘરાણીનું કામ કરતો હતો. તેને પચાસ સાઠ રૂપિઆ પગાર મળતો; છતાં ભાઇ સાહેબનું મુંબઈમાં ખર્ચ ઉપડતું નહિ. દેશમાં તેની વિધવા માતા, નાનો ભાઈ તથા એક બેન હતી;

છતાં તેના પર તે કદી પણ મુંબઇથી ખર્ચી મોકલતો નહિ જેથી તેના ઘરમાં "તાવડીમાં તારો તથા કથરોટમાં મારો" આવા ઘાટ ઘડાતા હતા. તેની માતા બિચારી દળણું દળી ખેતર વાડીમાં મજુરીનું કામ કરી આ બચ્ચાંઓનું પોષણ કરતી; છતાં ભાઇ સાહેબ તો " દીકરો દળણાવળીનો નામ ગુલાબરાય" ભાઇ માફક પાઠ ભજવતા, જેટલા દિવસ મદનલાલ દેશમાં રહે તેટલા દિવસ મુંબઇનાજ તડાકા મારે. મુંબઈ આમ છે, તેમ છે, ગામના દરેક મનુષ્ય પાસે એજ લેક્ચર કરે કે મુંબઇ ચાલો. અહીં શું બળ્યું છે ? લ્યો આ મારૂં મુંબઈનું ઠેકાણું; એમ કહી પોતે છપાવેલા વીઝીટીંગ કાર્ડ દરેકને આપે.

કાર્ડમાં M.B. SHAH. P.N. 4 એમ ઇંગ્લીશમાં છાપેલું હતું. બિચારા ગામડાના મનુષ્યો આ વીઝીટીંગ કાર્ડમાં શું સમજે ? મને તો ભાવતું હતું, ને વૈદે બતાવ્યું એટલે મારે તો ચોક્કસ મુંબઇ જવું હતું,તેમાં વળી મદનલાલની સલાહ મળી, એટલે મારે તો દુધમાં સાકર ભળ્યા જેવું થયું. વળી હું જાણતો હતો કે મુંબઈમાં કરોડો રૂપીઆની નોટો ફરે છે; તેમાંથી થોડાક લાખ રૂપીઆ શું મારા ભાગ્યમાં નહિ હોય ? મારા પ્રભુ મેં કયાં વેચી ખાધા છે ? હીંમતે મરદા મદદે ખુદા" આવો વિચાર કરી એજ નિર્ણય પર આવ્યો કેઃ—

" જાળીડા નાખને જાળ મીઠા મેરામણુ મહીં. "

આમ હીંમત કરી મારાં ભાગ્ય બતાવવા ઓઘડશંકર જોશીને ઘેર ગયો.

સોમવારે મુંબઈ જવાની જોશી બાવા પાસે મેં વાત કરી; કે તરતજ તેમણે ટીપણું કાઢયું. બાવાએ બે ચાર વખત આંગળીનાં વેઢા ગણ્યા; પછી મને જણાવ્યું કે વીઠ્ઠલદાસ! તમારી વૃષભ રાશી છે. આ રાશીમાં જન્મેલા મનુષ્યો દ્રઢ, અતડા, કાબેલ, આગ્રહી, માયાળુ અને સાહસીક હોય છે ધન મેળવવું તેમને સ્હેલ છે; પણ આ ધન બચાવવું તેમને મુશ્કેલ છે. તમારો લગ્નેશ શુક્ર છે, જેથી તમોને અણુધાર્યો ધનનો લાભ થવોજ જોઇએ. મુંબઇની અને તમારી સામસામી પ્રીતિ છે; માટે મુંબઇમાં તમો સુખી થશો; પણ સોમવારે જવાનું માંડી વાળજો, કારણ કે સોમવારે સામું દશાશુળ થાય; માટે મંગળવારે ચડતે પહોરે માતા અંબાજીનું નામ લઇ મુંબઇ જજો. એટલું કહી જોશી બાવાએ તપકીરના બે ચાર ફડાકા મારી લીધા.

હું બહુજ હરખાયો. જોશી બાવાને સાષ્ટાંગ નમન કરી ટીપણાં પર રૂપાનાણું મૂકી હું ચાલતો થયો. બે દિવસ મહા મુશ્કેલીથી કાઢયા. મંગળવારે પ્રભાતમાં વહેલો ઉઠયો. સ્નાન કરી ગીતાજીના બે પાઠ કર્યા. મારી માતાએ આજે મારા માટે કંસાર કર્યો હતો, તે હું જમ્યો. પરદેશ જતી વખત દહીં ખાધાથી ભાગ્ય ખુલ્લે છે, એ સિદ્ધાંત જેમ ઘણાને માન્ય છે; તેમ મને પણ માન્ય હોવાથી મેં પણ અચ્છી તરેહથી દહીં ઉડાવ્યું. જમ્યા પછી માતાપિતાને સાષ્ટાંગ દંડવત કરી તેમનો આશીર્વાદ લીધો ઘરમાંથી બહાર પગ મુકતાં શુકન પણ સારા થયા. કુવે પાણી ભરવા જતી કુમારીકા મને સામી મળી.

જેથી મને પોતાને હું ભાગ્યશાળી માનવા લાગ્યો. મારા પગ જોરમાં ઉપડયા. ટ્રંકને બગલમાં મારી જુસ્સામાંજ ચાલવા લાગ્યો, પણ મારા ચાલવાનો આ જોશ કાયમ રહ્યો નહિ. ગલકા કુંભારના દશ બાર ગધેડાં મારી પાછળ પડયાં. આ કમબખ્તની અડફટમાં હું ન આવી જાઉં એમ ધારી બાજુમાં તરવા ગયો, એટલે પથ્થરની ઠોકર લાગવાથી હું ચત્તોપાટ પડી ગયો. ટ્રંક નીચે મારો પગ દબાવાથી પગમાં રુધીરની ધારા ચાલી. મુહુર્તમાંજ લાલમલાલ નીકળ્યું. મેં વિચાર કર્યો કે બસ આપણી ફતેહ છે; જેથી જોશબંધ ચાલી સ્ટેશનમાં દાખલ થયો ગાડી ઉપડવાની તૈયારી હતી; છતાં શીઘ્રમાંજ માસ્તર પાસેથી મુંબઈની ટીકીટ કઢાવી મારી મુસાફરી શરૂ કરી.

ખીજડીયા જંકશને ગાડી બદલવી પડી. આ રેલ્વે બાપુની ગાડીથી ઓળખાય છે. બાપુની ગાડીના રોદણાં રડવા બેસું તો અહીં પાર આવે તેમ નથી; છતાં જમાના પ્રમાણે બાપુજી હવે આ બાબતમાં થોડી ઘણી પેસેંજરોને રાહત આપે તો પ્રભુ તેમનું કલ્યાણ કરે. ધોળા જંકશનથી મેં ગાડી બદલી. અહીંથી ભાવનગરની રેલ્વે શરૂ થાય છે. હું જે ડબ્બામાં બેઠો હતો, તે ડબ્બાનો ફોટો ખેંચી રેલ્વે બોર્ડ પર જો મોકલાવ્યો હોય તો આ ફોટાની અચ્છી કિંમત સીમલે અંકાય એમ મારૂં ધારવું છે. એક તો સુર્યનો પ્રચંડ મધ્યાન્હ-કાળ! તેમાં વળી ઉભા રહેલા પેસેંજરોની ધમાલ. આ ડબ્બામાં હું એવો તો અકળાયો કે ચાલતી ટ્રેને કુદી પડી

પરમાત્મા પાસે ફરીયાદ કરવા જાઉં; પણ સંસારમાં હજુ મારે ઘણું માણવાનું હોવાથી મેં તેમ કર્યું નહિ.

ખરેખર! કાઠીઆવાડની રેલ્વેમાં પેસેંજરોને ઘેટાં બકરાં માફક પુરવામાં આવે છે. ઘેટાં બકરાં તો બિચારા બેંબેં કરી પોતાનું દુઃખ રડે છે, પણ કાઠીઆવાડી પેસેંજરો હજુ સુધી બેં બેં કરતા પણ શીખ્યા નથી. કોઇ માયનો પુત આ દુઃખ દુર કરવા શું કંઇ નહિ કરે?

આવી રીતે દોરંગી દુનીયાના દરેક અવનવા બનાવ જોતો જોતો અઠયાવીશ કલાકની સખ્ત મુસાફરી પછી ગુજરાત મેલ મારફતે સવારના અગીયાર કલાકે હું ગ્રાન્ટરોડ સ્ટેશન પર ઉતર્યો.

સૌ પેસેંજરો સ્ટેશનથી બહાર જવા લાગ્યા. હું પણ અંબા માતાનું નામ લઇ સ્ટેશન બહાર આવ્યો, અહીં ચોપાસ ગાડીની ધમાલ હતી.

મેં મારી જીંદગીમાં કદી મુંબઇ જોયું ન હતું; પણ તેના વિશે છાપાદ્વારે મેં ઘણું જ્ઞાન મેળવ્યું હતું; અહીં મારા બે ચાર સગાંસંબંધીઓ હતા; તથા અમારા ગામના દયારામ કાકાની વીશી પણ અહીં 'હતી; છતાં તેના ઠેકાણાની મને બરાબર ખબર ન હોવાથી હું ટ્રંકનીચે મુકી વિચાર કરવા લાગ્યો, એટલામાં મારી સામે એક કરૂણા સ્પદ બનાવ બન્યો.

એક સત્તર અઢાર વર્ષનો છોકરો મોટરની અડફટમાં આવી ગયો. તેના મુખમાંથી લોહીની ધારા ચાલી, લોક

જોતામાં ત્યાં બસો ત્રણસો મનુષ્યો ભેગા થઇ ગયા. સારૂં થયું કે પોલીસ ત્યાં આવી ગીરદીને દુર કરી તેજ મોટરમાં તે છોકરાને ઓસ્પીટલમાં લઇ ગઇ. ત્યાં તેનું શું થયું ? તે તો પ્રભુ જાણે.

જો ચાલતાં નહિ આવડે, તો મોત મુંબઈમાં થશે
ગાડી, ઘોડા કે ટ્રામમાં, ચગદાઇ જીવ ઉડી જશે
ખોટનું મુંબઇ નથી, મુંબઈ શાણાનું કામ છે
આપૂત ભયંકર પળપળે, ઉસ્તાદનું આ ગામ છે

ઉપલો બનાવ બન્યા પછી હું પણ બહુજ સંભાળીને ચાલવા લાગ્યો, એટલામાં પછવાડેથી એ કાઠીઆવાડી ! એ કાઠીઆવાડી એવી બુમ સાંભળી, મેં પાછું વાળી જોયું, એટલામાં તો તે ભેંસના ભાઇએ મને ચાબુક લગાવી દીધો, અને ઉપરથી બબડતો ગયો કે "હવુસકે બચ્ચે સુનતે નહિ ?" કહી ગાડી મારી મુકી. વાંચક ! આમાં મારો સંઘ કાશી કયાંથી પહોંચે ? તે તુંજ વિચાર કયાં જવું ? કોને પુછવું ? દયારામ કાકાની વીશી કયાં હશે ? આવી રીતે લગભગ અરધા કલાક સુધી મેં આન્ટરોડની ફુટપાથરી પર ઉભા રહી વિચાર કર્યો. હું ધારૂં છું કે મહમદ ગીઝનીયે સોમનાથ પાટણનું દેવળ લુંટયું; ત્યારે પણ તેણે આટલો વિચાર કર્યો નહિ હોય. અંતે હિંમત રાખી હું ટ્રામ પાસે આવ્યો; પણ આ વાર્તાનો પુરો ભેદ જાણવો હોય તો ભાગ બીજો (શેર બજારની મોકાણ)આજે ખરીદો.

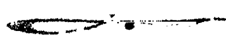

મમાદેવીના દવાર પાસે રોજ જુદા થાય છે
હીંદુ મુસલીમ પારસી સટ્ટા નીમીતે જાય છે
સટ્ટા કરી શ્રીમંત બનવા એ બીચારા આવતા
ફેરીવાલા ફેરી કરી નસીબ ના અજમાવતા

સટ્ટાબાજ—

નોકરી કરી જગતમા કોઈ લખપતી થાતા નથી
સટ્ટા વીના ધન ના મળે મરો જાઓ ચાહે મન મથી
જો કર્મ સીધા હોય તો સટ્ટામા બેડો પાર છે
રંકને શ્રીમત બનતા સટ્ટામા કયા વાર છે

મહાતમાં—

પંજે દીનકે આંકડા છકકેમે ગુન ડાલ
બારા ઇસમે મીલકર રખો ફરકકા ખીયાલ
ખેલે જો કોઇ આદમી ઇસકા બેડા પાર
ગુરૂ ગોરખકા બચન હય સત્ય બાત નીરધાર

